

Jana Hrbková

INFORMAČNÍ MÉDIA

– rozvoj kritického
myšlení v závislosti
na druhu dostupných
informací,
porozumění médiím

PRACOVNÍ SEŠIT

INFORMACE
PRO ROZVOJ DEMOKRATICKÉ
SPOLEČNOSTI

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Jana Hrbková

INFORMAČNÍ MÉDIA

– rozvoj kritického myšlení
v závislosti na druhu dostupných
informací, porozumění médiím

pracovní sešit k projektu IRDS

Výukový blok č. 4

2019

INFORMACE
PRO ROZVOJ DEMOKRATICKÉ
SPOLEČNOSTI

Obsah

- I. Jak je možné, že i „spolehlivé zdroje“ nám mohou poskytovat zcela protichůdné informace? / **3**
- II. Komunikace jako přenos informací / **6**
- III. Komunikace jako vztah / **9**
- IV. Informace v psaném textu / **12**
- V. Ekonomické informace a jejich analýza / **16**

I. Jak je možné, že i „spolehlivé zdroje“ nám mohou poskytovat zcela protichůdné informace?

Výběr a interpretace informací jsou vždy významným způsobem ovlivněny zájmy a postoji jednotlivce, který je jejich příjemcem. Pokud se s něčím ztotožňujeme, hledáme podvědomě anebo záměrně takové informační zdroje, u kterých předpokládáme, že budou souladu s naším postojem a s našimi zájmy. Stejně tak se snažíme své negativní stanovisko podepřít informacemi, které budou „ladit“ s naším postojem. Pokud v něčem nejsme odborně zdatní a hledáme fundovaný názor, pravděpodobně upřednostníme vyjádření odborníka, tedy někoho, kdo tomu rozumí, před „neodborným“ názorem například novináře. Ale i to může být problém. Uvedme zajímavý příklad:

3. července 2018 bylo na DTV zveřejněno video s rozhovorem s MUDr. Janem Měšťákem týkající se jeho názoru na pitný režim, lépe řečeno jeho odmítání pitného režimu. Video neslo příznačný název: „Pitný režim je jen byznys, lidé jsou na něm závislí, mohou mít otok mozku nebo zemřít“, odkaz: <https://video.aktualne.cz/dtv/mestak-pitny-rezim-je-jen-byznys-lide-jsou-na-nem-zavisli-cl/r~17d8aac67e311e8aa390cc47ab5f122/>. Připomeňme, že nejde o žádného laika, ale o doc. MUDr. Jan Měšťáka, CSc., (nar. 1944) který je vedoucím lékařem soukromé kliniky Esthé v Praze. 10. července 2018 pak server Lidovky.cz uveřejnil rozhovor s fyziologem Miloslavem Fraňkem, který názory Jana Měšťáka označil za přehnané. Článek vyšel pod názvem „Proč se k tomu vyjadřuje plastický chirurg?“, odkaz https://relax.lidovky.cz/proc-se-k-tomu-vyjadruje-plasticky-chirurg-lekari-se-prou-o-pitny-rezim-1nr-/zdravi.aspx?c=A180709_143521_In-zdravi_form. Ani Miloslav Franěk (nar. 1973) není žádný amatér, je to doc. MUDr., Ph.D., z 3. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze. V následující tabulce jsou pro ilustraci uvedena některá protikladná tvrzení obou lékařů¹.

Argumenty doc. MUDr. Jan Měšťáka, CSc. proti pitnému režimu	Protiargumenty doc. MUDr. Miloslava Fraňka, Ph.D.
Dodržování pitného režimu může způsobit otok mozku, v jehož důsledku člověk zemře.	To sice možné je, ale aby se to stalo, muselo by se jednat o obrovské množství vody. Řádově mnoho litrů.

¹ Tvrzení v tabulce vycházejí z textů rozhovorů, které lze najít pod odkazy uvedenými v předchozím odstavci textu.

<p>Vrcholově jsem sportoval a nikdy jsme při náročných trénincích nepili. Člověk může mít hyponatremii, čili například když při maratónu vypije během jedné hodiny jeden litr, může zemřít.</p>	<p>Když se člověk potí, ztrácí kromě vody také ionty v krvi, hlavně sodík a chlór. Pokud budete ztráty doplňovat jen vodou, chybět vám mohou. To je hyponatremie. Sportovci vždy mívají k dispozici hypertónické roztoky, kterými doplňují jak sodík, tak vodu. Pokud by si člověk musel vybrat, jestli v takové situaci pít jen vodu, nebo nepít vůbec, nepít vůbec je rozhodně nebezpečnější. Nedovedu si představit, že by kdokoliv zdravý měl při běžné nebo i zvýšené fyzické zátěži takovou ztrátu iontů, že by to vedlo ke smrti.</p>
---	--

Úkol 1

Na základě informací, které máte k dispozici, uveďte tři možná zdůvodnění odlišných stanovisek obou lékařů k pitnému režimu.

a)

b)

c)

(Možné) řešení úkolu 1

- a) Medicína není exaktní věda. Exaktní vědou je například matematika, protože ze stejného zadání musíme pokaždé dospět ke stejnému výsledku. V neexaktních vědách tomu tak není. I zcela protikladná tvrzení se mohou v jednotlivých případech ukázat jako pravdivá. Asi jako kdybychom řekli, že $2 + 3 = 5$, ale ne vždy. Na různé lidi neplatí stejná měřítka, je třeba k nim přistupovat individuálně. Někomu třeba určitý lék pomůže, jinému může uškodit. I pro pití platí, že člověk se má řídit nejenom vědeckými poznatky, ale má rovněž poslouchat své tělo. A uvádět jednotlivé příklady na potvrzení své teorie není úplně vědecký postup. Určitě lze najít nejenom starou paní, které je přes 90 let a která nikdy pitný režim nedodržovala (jak uvádí MUDr. Měšťák), ale i takovou, která pije minimálně 2 litry tekutin denně a nemá s tím problém.
- b) Významnou roli může hrát věk lékařů. MUDr. Měšťák je o 29 let starší než jeho kolega Franěk. Pokud starší (dnes už třeba překonané) odborné znalosti MUDr. Měšťáka podporuje jeho životní zkušenost, nelze očekávat, že bude nadšeně tleskat tvrzení, které je v rozporu s jeho dosavadním míněním. Zejména pokud ho prezentují kolegové o několik desítek let mladší, než je on sám.
- c) To, jaký názor mají jednotliví lékaři na stejný problém, je dáno také jejich specializací a úhlem pohledu. Medicína je obor velmi dynamický a lékař, který má úplně jinou specializaci, není zpravidla schopen sledovat vše nové ve všech oborech, zvláště pokud v nich dlouhá léta nepracuje.

II. Komunikace jako přenos informací

V literatuře je komunikace definována různými způsoby: v psychologii jako přenos informací, sdělování významů nebo jako interakce prostřednictvím verbálních a neverbálních prostředků, tedy prostřednictvím slov a řeči těla. Při komunikaci odesílatel (komunikátor) vysílá zprávu a adresát (komunikant) přijímá sdělení. Způsob, jakým je informace posílána, je komunikační kanál. Odpovědí na přijaté sdělení je zpětná vazba (feedback). Verbální komunikace – řeč – je vždy doplněna neverbálními projevy, tedy řečí těla a paralingvistickými prvky, to znamená způsobem, jak mluvíme (výškou hlasu, intonací, rychlostí řeči apod.).

Úkol 2

Vysvětlete význam pojmů:

- a) artikulace
- b) slovní vata
- c) gestika
- d) mimika

Mezi překážky efektivní komunikace patří existence stereotypů a předpokudků, a to jak na straně odesílatele tak i adresáta.

Úkol 3

Vysvětlete, co je:

- a) stereotyp
- b) předsudek

Uved'te příklady stereotypu a předsudku:

Způsob, jakým mluvíme, může, ale nemusí být v souladu s obsahem našeho sdělení. Může sdělení potvrzovat, ale může ho rovněž měnit dokonce tak, že mu dá opačný význam. Když řeknete „To byl skvělý film!“, může to znamenat, že se vám film líbil, ale také, pokud to řeknete ironicky, že byl otravný.

Úkol 4

Vysvětlete, co znamená:

- a) ironie
- b) sarkasmus
- c) satira

Zpětná vazba je základem komunikace. Informuje o tom, jak byla zpráva pochopena. Abychom poskytovali efektivní zpětnou vazbu, musíme správně poslouchat: soustředit se na sdělení, neskákat hovořícímu do řeči, vyvarovat se moralizujících odsudků a připustit, že se můžeme mýlit. Pokud chce mluvící získat více zpětné vazby, může posluchači položit otázky.

Úkol 5

Představte si následující situaci: Snažíte se přesvědčit jednoho z rodičů, aby vám zaplatil drahý prázdninový jazykový kurz v zahraničí. Mluvíte a mluvíte, ale pořád se vám zdá, že ta zpětná vazba je nějaká nedostatečná, že vám rodič nevěnuje dostatek pozornosti. Proto se snažíte zapojit ho do rozhovoru vhodnými otázkami. Uved'te příklady různých druhů otázek, které byste mohli použít.

- a) sugestivní otázka:
- b) zaměřená otázka:
- c) reflektující otázka:
- d) otevřená otázka:
- e) zjišťující otázka:

Řešení úkolu 2

- a) Artikulace je vyslovování, vytváření hlásek mluvidly (hlasivkami, rty, jazykem, hrtanem apod.).

- b) Slovní vata je výplň vět slovy navíc, například: prostě, vlastně, že ano, konec konců, tedy apod.
- c) Gestika zahrnuje různá gesta, například: pohyby rukou, hlavou, dotýkání se obličeje, křížení končetin apod.
- d) Mimikou jsou pohyby a výraz obličeje, pohyby rtů, očí, vraštění čela, úsměv, směr pohledu apod.

Řešení úkolu 3

- a) Stereotyp je soubor vlastností a charakteristik, o kterých se předpokládá, že vystihují určitou skupinu lidí. Příklad – stereotypy o mužích a ženách: Ženy jsou špatné řidičky. Muži nejsou empatictí.

Řešení úkolu 4

- a) Ironie je posměšné užití slov tak, aby vyjadřovali opak toho, co říkají.
- b) Sarkasmus je zlomyslná, posměšná řeč. Je to kousavá ironie, jejíž cílem je urazit anebo zesměšnit toho, komu je určena.
- c) Satira je dílo, které pomocí humoru, výsměchu nebo ironie ostře kritizuje negativní jevy ve společnosti.

Řešení úkolu 5

- a) Sugestivní otázka: Určitě by bylo skvělé, abych se zlepšil v angličtině, že jo?
- b) Zaměřená otázka: Pamatuješ, jak vám o tom jazykovém pobytu říkala třídní ve škole?
- c) Reflektující otázka: Myslíš, že bych mohl jet už na začátku července?
- d) Otevřená otázka: Co si o tom myslíš?
- e) Zjišťující otázka: Chceš, abych ti o tom pobytu vytiskl informace, anebo si to vytiskneš ty v práci?

III. Komunikace jako vztah

Komunikace jako přenos informací má dvě roviny: obsahovou a vztahovou. Obsah komunikace je dán tím, co sdělujeme, jakou zprávu předáváme příjemci. Vztahová rovina je určena vztahem mezi komunikujícími osobami a určuje formu sdělení. V případě, že bychom něco sdělovali osobě, ke které máme pozitivní vztah, bude mít naše zpráva jiný charakter, než kdybychom mluvili s někým, koho nemůžeme vystát. Vztahová rovina je přitom určující, ovlivňuje samotný obsah sdělení. Důležité je uvědomit si, že zpráva vyslaná nemusí být nutně totožná se zprávou přijatou. Nejspíš jste už zažili situaci, když vám někdo správně neporozuměl anebo když vám partner v komunikaci řekl, že on to tak nemyslel a že jste ho špatně pochopili. Jádrem problému přitom nemusí být v negativním vztahu mezi komunikujícími osobami, ale jednoduše v tom, že mluvící předpokládá, že mu bude posluchač rozumět, protože k tomu má dostatek znalostí, kompetencí, zkušeností apod., ale tento předpoklad nemusí nutně platit. Ilustrovat to můžeme na následujícím příkladu:

Mladá maminka půlroční holčičky se zanícením vysvětluje své matce nové a podle jejího mínění pokrokové názory na péči o dítě a velmi kriticky se vyjadřuje k většině pravidel, které platily v době, když ona sama byla ještě miminko. Její matka ji chvíli poslouchá, a pak klidně řekne: „No, já si myslím, že by možná stačilo, kdybys používala zdravý selský rozum“. Na to jí dcera odpoví: „Ale já nejsem selka.“

Úkol 6

Co znamená „používat zdravý selský rozum“? Pochopila dcera matku správně?

Správné pochopení informací, která jsou obsahem sdělení, vyžaduje soulad mezi verbální stránkou komunikace, to znamená vyřčenými slovy, a neverbální složkou, tedy řečí těla. Pokud tento soulad chybí, pokud řeč těla neodpovídá slovnímu obsahu, bude řečník působit nepřesvědčivě a nevěrohodně a jeho projev se mine účinkem. Uvedme názorný příklad:

Paní Bázlivá je středoškolská profesorka. Má svým studentům oznámit, že místo, kde se měl původně konat jejich maturitní ples, bylo změněno, protože se škola nedokázala domluvit s pronajímatelem sálu na přijatelné ceně za pronájem. Ples se tedy uskuteční v jiných náhradních prostorách, v sále, který je o něco menší, méně atraktivní a po každé stránce horší, než bylo původní místo, ale jehož cena za pronájem je o třetinu nižší. Třídní má studentům vysvětlit, jak moudře vedení školy rozhodlo, jak skvělé je, že vstupenky budou o hodně levnější a že tato změna vůbec neznamená, že by se ples neměl perfektně vydařit. Když profesorka Bázlivá vešla do třídy, přivítalo ji nezvyklé ticho, protože studenti už zaslechli různé zvěsti o tom, že s plesem jsou nějaké problémy, a kdo ví, co z toho nakonec bude. Toto napětí se přeneslo i na třídní. Stojí strnule před žáky, pohled upírá za poslední lavice doprostřed zadní zdi učebny, po chvíli začne chodit sem a tam, mluví pořád rychleji a na studenty se nedívá. Když domluví, všichni jsou otráveni, že je změna sálu dobrý nápad si rozhodně nikdo nemyslí, naopak: studenti jsou přesvědčeni, že je vedení školy podrazilo. Předseda třídy to vyjádří za všechny, když řekne: „Tak, a maturiták je v háji.“

Úkol 7

Co udělala profesorka Bázlivá špatně? Mohli studenti přijmout informaci o změně místa plesu pozitivně?

Skutečnost, že charakter vztahu mezi partnery komunikace výrazně ovlivňuje její výsledek, je dobře známá obchodníkům. Firmy, které se snaží získat zákazníky a přimět je k nákupu právě svých výrobků, si nezřídka v předběžném průzkumu zjišťují data o potenciálních zákaznících. Dělalí to proto, aby je posléze oslovil vhodný obchodní zástupce. Například k ženám jsou posíláni muži, k mužským zákazníkům mladé atraktivní obchodní zástupkyně. Prodejce se snaží navodit u zákazníka dojem, že je jeho přítel. Vzbuzení sympatií tlumí ostražitost. Ten, kdo důvěřuje, se stává závislým na tom, komu chce uvěřit. Když se zákazník neumí rozhodnout, prodejce ho mírně zdezorientuje, a pak mu nabídne, že právě on má pro něj řešení. Zmatení oslabí obranu a odolnost vůči nátlaku.

Úkol 8

Proč v hypermarketech zboží neustále mění místo?

Řešení úkolu 6

Spojení „používat zdravý selský rozum“ znamená, že se člověk má řídit vlastní intuicí, tím, co mu připadá na první pohled zřejmé, protože to nejspíš bude správné řešení. V péči o dítě by to znamenalo, že není nezbytné mít nastudované všechny vědecké příručky, ale že se často lze spolehnout pouze na svůj instinkt a cit. S tím, že by dcera měla být selka, to nemá nic společného. Problém byl tedy v tom, že matka mylně předpokládala, že její dcera zná toto rčení a že ho správně pochopí, což se zjevně nestalo.

Řešení úkolu 7

Profesorka Bázlivá nebyla schopna podat informace o změně místa maturitního plesu tak, aby jim její studenti nejenom porozuměli, ale aby je přijali za své a uvědomili si výhody nového řešení. Na studenty působila nepřesvědčivě, vyhýbala se přímému **očnímu** kontaktu s nimi, působila nervózně a nejistě. I když verbálně podpořila rozhodnutí vedení školy o změně místa pro ples, svými neverbálními projevy a způsobem řeči studentům sdělovala, že si to vlastně vůbec nemyslí.

Řešení úkolu 8

Přemísťování zboží je součástí taktiky záměrného matení zákazníků. Základní a nejvíce prodávané zboží je zpravidla umístěno do zadních částí obchodů, aby zákazníci museli projít celým prostorem tam a zase zpátky. Při pohybu je na „křižovatky“ regálů, kde zákazníci většinou zpomalují, umísťované zboží, na které chce prodejce zvlášť upozornit. V obchodech je navíc pomocí hudby, mluvených reklam a osvětlení navozována atmosféra, která má podpořit v lidech přesvědčení, že obchodník má ke svým zákazníkům blízký vztah, že mu na nich záleží, že jsou jeho dobrými přáteli a že jeho cílem je vyjít jim maximálně vstříc, aby byli spokojeni a šťastni.

IV. Informace v psaném textu

Psaná resp. tištěná forma jazyka je stejně důležitá jako forma mluvená. V písemném projevu je důležitá přesnost a srozumitelnost podávaných informací. Psaný text nemůžeme doplnit neverbálně a neumožňuje ani doplnění paralingvistickými prvky. Pokud chceme v textu vyznačit například posunutí významu napsaných slov, můžeme použít uvozovky, ale jinak platí, co kdysi poznamenal irský dramatik a spisovatel G. B. Shaw, že existuje padesát způsobů, jak říct „ano“, pět set způsobů, jak říct „ne“, ale pouze jeden, jak tato slova napsat. Mnoho slov má v češtině více významů a obvykle nám nedělá problém z kontextu pochopit, který z významů měl autor na mysli. U některých jazykově nepřesných výrazů anebo kvůli nevhodné formulaci to ale může být problém, jak ukážeme v úkolu 9.

Úkol 9

Nahrad'te ve větách slova napsaná kurzívou jinými vhodnými výrazy a upravené věty napište:

- a) Matematické olympiády se zúčastnili *vesměs* kluci.
- b) Petr to nazval opravdu *případně*.
- c) Uvidíme, zda to bude stačit, *případně* dokoupíme další kusy.
- d) Seminární práce je třeba odevzdat *do 20.* září.

V úkolu 10 si procvičíme slovní zásobu a správné porozumění psanému textu.

Úkol 10

Slova napsaná kurzívou nahrad'te vhodnými ekvivalenty tak, aby význam vět zůstal zachován:

- a) Rodina je *unikátní* a nenahraditelnou institucí proto, že nejlepším možným způsobem spojuje *specifické a univerzální*².
- b) Je to vhodný dům pro *multigenerační* rodinu.
- c) *Koexistence* těchto skupin není možná.
- d) Vždy ustupoval a choval se *submisivně*.

² Matoušek, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1997.

Pokud čteme v médiích, například na internetu, informace o politických událostech, měli bychom být schopni rozlišit, které články mají zpravodajský charakter, to znamená, že informují o tom, co se stalo, a které texty představují komentáře k událostem, tedy vyjadřují názory a hodnocení novin (či jiného zdroje) anebo konkrétního novináře. Taková je teorie. V praxi to ale vždycky neplatí. Novinář totiž s oblibou píše články, které „se tváří“ jako zpravodajské, ale ve skutečnosti podávají informace takovým způsobem, aby byl čtenář aktivně veden k určitému názoru na daný problém. Aby ho způsob sdělení hned navedl k tomu, zda má přijmout informaci jako pozitivní a souhlasit s ní, anebo jako negativní a zaujmout k ní odmítavý postoj. V úkolech 11 a 12 budeme pracovat s textem, který vychází z článku publikovaného na internetu jedním z českých zpravodajských portálů. Abychom to nekomplikovali, použijeme jména fiktivních státních úředníků a fiktivních ministerstev a některé čísla a údaje týkající se doby, kdy se události staly, pozměníme.

Letošní podzimní čistky vlády premiéra Kaktusíka, po kterých byla zrušena místa více než osmdesáti ministerských úředníků, mají další soudní dohru. Jeden z tehdy vyhozených náměstků Spytihněv Nepotřebný se totiž po čtyřech měsících měl vrátit na Ministerstvo administrativy... Jenže nadúředník Sven Důležitý toto rozhodnutí zrušil... Nepotřebný se ale obrátil na Městský soud v Horní Dolní. Ten teď řeší, jestli se bude moct Nepotřebný vrátit zpět na Ministerstvo administrativy... Kvůli svému vyhazovu se soudí také exnáměstek ministra zbytečností Arpád Hloubavý.

Úkol 11

Na základě toho, jak autor v textu podává informace, rozhodněte, jaký postoj prezentuje:

- a) Sympatizuje s premiérem, protože snižuje počet úředníků na ministerstvech.
- b) Má k premiérovi negativní postoj.
- c) Podává informace zpravodajsky správně, nestranně.

Úkol 12

Která slova byla pro vás vodítkem k tomu, abyste vybrali z možností v úkolu 11? Napište je, a pak ve větách použijte taková slova a slovní spojení, která by svědčila o jiném (opačném) postoji autora.

(Nápověda: Pokud někdo například řekne, že „děcko řvalo jako tur“, tak se mu to asi nelíbilo. Kdyby místo toho dotyčný řekl že „děťátko hlasitě naříkalo“, nebyl by v tom patrný žádný negativní postoj.)

Řešení úkolu 9

- a) Matematické olympiády se zúčastnili *převážně*³ kluci.
- b) Petr to nazval opravdu *výstížeň*.
- c) Uvidíme, zda to bude stačit, *eventuálně* dokoupíme další kusy.
- d) Seminární práce je třeba odevzdat *nejpozději*⁴ 20. září.

Řešení úkolu 10

- a) jedinečnou, osobité, všeobecné
- b) několikagenerační (V daném kontextu lze použít i širokou rodinu.)
- c) soužití
- d) podřízeně

Řešení úkolu 11

- b)

Řešení úkolu 12

Slova: čistky, vyhozený, nadúředník, vyhazov

Celý text je psán způsobem, ze kterého je zřejmý negativní postoj vůči premiérovi Kaktusíkovi. Zejména použití slova „čistky“ jednoznačně ukazuje, co si o tom všem autor myslí. V případě, že by novinář nechtěl být negativní, mohl napsat například:

³ Výraz „vesměs“ byl v minulosti používán ve významu „bez výjimky“. Dnes se obvykle používá ve výše uvedeném významu.

⁴ Použití „nejpozději“ je tady mnohem vhodnější, protože jednoznačně určuje, že ještě 20. září lze práci odevzdat. Použití „do“ není v daném kontextu jednoznačné.

Letošní podzimní rozhodnutí premiéra Kaktusíka snížit počet státních úředníků, na základě kterého byla zrušena místa více než osmdesáti ministerských úředníků, má další soudní dohru. Jeden z propuštěných náměstků Spytihněv Nepotřebný se totiž po čtyřech měsících měl vrátit na Ministerstvo administrativy... Jenže jeho nadřízený Sven Důležitý toto rozhodnutí zrušil... Nepotřebný se tedy obrátil na Městský soud v Horní Dolní. Ten teď řeší, jestli se bude moct Nepotřebný vrátit zpět na Ministerstvo administrativy... Kvůli svému propuštění se soudí také exnáměstek ministra zbytečností Arpád Hloubavý.

V. Ekonomické informace a jejich analýza

V běžném životě i v médiích často slýcháme a čteme různé ekonomické pojmy. Ne vždy jsou používány správně, někdy jim možná ani nerozumíme a některé jsou používány spíše v přeneseném významu, a tak v tom můžeme mít docela zmatek. K těm základním, o kterých se často mluví, patří náklady, tržby a zisk. Nemusíme uvádět učebnicové definice, vysvětlíme zjednodušeně, o co jde. Náklady představují sumu peněz, kterou musí firma zaplatit, aby mohla vyrábět zboží nebo poskytovat služby. Jsou to peníze zaplacené za materiál, suroviny, vodu, elektřinu, dopravu, mzdy atd. Tržby jsou peníze, které firma získá prodejem svých výrobků nebo služeb, a zisk je rozdíl mezi tržbami a náklady. Tedy za předpokladu, že jsou tržby větší než náklady. Pokud jsou větší náklady, firma je ve ztrátě, a to je samozřejmě problém. Když ekonomové porovnávají a hodnotí různé projekty, zaměřují se na to, aby byl rozdíl mezi tím, co se získá a tím, co to bude stát, co největší. Tedy, abychom dosáhli daného cíle s co nejmenšími náklady. Ekonomicky myslet ale neznamená jenom mechanicky počítat. Důležité je vidět souvislosti a počítat i s tím, co na první pohled není vidět. Jak tomu rozumět? Ukážeme to na jednoduchém příkladu.

Úkol 13

Pan Šetrný je podnikatel, patří mu malý obchod se smíšeným zbožím. Protože prostory obchodu jsou už staré, chce je pan Šetrný zrekonstruovat. Osloví několik firem a nakonec se rozhoduje mezi firmami Cihlička a Cementík. Za rekonstrukci od firmy Cihlička trvající 30 dní by pan Šetrný zaplatil 250 000 Kč. Firma Cementík by potřebovala na rekonstrukci jenom 15 dní, ale cena by byla 450 000 Kč. Předpokládejme, že průměrná denní tržba obchodu pana Šetrného je 20 000 Kč a že po celou dobu rekonstrukce bude obchod zavřený. Kterou firmu by si pan Šetrný měl vybrat?

Ekonomicky racionální je takový výběr mezi alternativami, při kterém se do nákladů zahrnou – kromě zaplacených peněz – i peníze, které jsme nevydělali, o které jsme přišli, protože jsme zvolili určitou alternativu. Tyto nevydělané peníze označujeme v ekonomii jako náklady příležitosti. Jinými slovy: náklady příležitosti souvisí s tím, že pokud jsme se rozhodli, že se v určitém čase (po nějakou dobu) budeme věnovat činnosti A, nemůžeme zároveň získat výnos z činnosti B, pro kterou jsme se nerozhodli.

Úkol 14

V České republice se na státních vysokých školách neplatí školné. Studium ale i tak stojí dost peněz. Uveďte několik položek, které byste zahrnuli do nákladů vysokoškolského studia. Nezapomeňte na náklady příležitosti.

Úkol 15

U některých cestovních kancelářích si můžete už od konce srpna kupovat zájezdy na léto příštího roku. Jsou to zájezdy označené jako First Minute a cestovní kanceláře je nabízejí s atraktivními slevami. Proč to cestovky dělají? Nebylo by pro ně výhodnější prodávat zájezdy raději později za plnou cenu?

Úkol 16

V sezóně pak cestovní kanceláře znovu nabízejí některé zájezdy se slevou, jsou to Last Minute nabídky. Slevy u těchto zájezdů bývají různé, někdy dosahují až 50 procent z původní ceny. Mohou při takto velkých slevách být tyto zájezdy pro cestovky ještě výhodné? Není to už pro ně nevýhodný – ztrátový – prodej?

Úkol 17

Banky jsou také firmy, které chtějí dosahovat zisk. I pro banky platí, že jejich zisk je rozdílem mezi tržbami (výnosy) a náklady.

a) Na čem banky vydělávají? Co tvoří tržby bank?

b) Co byste zařadili mezi náklady bank?

Na portálu Novinky.cz byl v březnu 2018 zveřejněn článek „Česká ekonomika dohání EU, na průměru ale budeme nejdřív za deset let“, odkaz: <https://www.novinky.cz/ekonomika/465910-ceska-ekonomika-dohani-eu-na-prumeru-ale-budeme-nejdriv-za-deset-let.html>

Článek porovnává vývoj hrubého domácího produktu (HDP) na obyvatele v České republice s vývojem tohoto ukazatele ve státech Evropské unie. Hrubý domácí produkt patří k základním makroekonomickým ukazatelům, pomocí kterých se zjišťuje a hodnotí výkonnost ekonomiky. Je to vlastně v penězích vyjádřena hodnota produkce všech firem, určená pro konečnou spotřebu (tedy ne pro další výrobu⁵), vytvořená na území státu za určité období, například za rok.

Úkol 18

Na webových stránkách Českého statistického úřadu (ČSÚ) <https://www.czso.cz/> najděte hodnotu HDP České republiky za rok 2017.

Část produkce, která se v České republice vyrobí, se vyveze – exportuje – do zahraničí. Více než polovinu našeho vývozu tvoří stroje a přepravní zařízení. To, co dovážíme ze zahraničí je import. O ekonomice České republiky se někdy píše, že je „malá a otevřená“. To proto, že objem obrátu zahraničního obchodu je v poměru k velikosti HDP vysoký.

⁵ To, co firmy vyrobí a je určeno k další výrobě – meziprodukt – se do HDP dostane také, ale nikoliv samostatně, ale až jako součást hotové produkce určené ke konečné spotřebě. Kdyby se do HDP započítával samostatně i meziprodukt, byl by tam víckrát (například mouka nejdřív jako mouka, pak ještě v hodnotě upečeného chleba).

Úkol 19

Jak byste vypočítali velikost obrátu zahraničního obchodu?

Úkol 20

a) Hodnota exportu z ČR v roce 2017 byla 4208 mld. Kč, hodnota importu do ČR 3782 mld. Kč. Obrat zahraničního obchodu ČR za rok 2017 byl 7990 mld. Kč (4208 mld. Kč + 3782 mld. Kč). Vypočítejte, kolik je to procent z HDP ČR za rok 2017.

b) Jak byste toto číslo interpretovali? Jak je možné, že hodnota obrátu zahraničního obchodu ČR je vyšší než její HDP?

V médiích se často mluví o inflaci. Víte, co to je?

Úkol 21

a) Pokuste se definovat inflaci.

b) Jak rozumíte větě: „V důsledku inflace klesá kupní síla koruny.“

c) Na webových stránkách ČSÚ najdete údaj o průměrné hodnotě míry inflace v ČR v roce 2017.

Úkol 22

a) Co je to deflace?

b) Proč se v médiích píše, že „hrozí deflace“? Neměla by být deflace považována za pozitivní ekonomický jev?

Řešení úkolu 13

Při svém rozhodování o tom, které firmě dát přednost, musí pan Šetrný zohlednit nejenom sumu, kterou zaplatí za rekonstrukci, ale také ztrátu tržeb po dobu, kdy bude obchod zavřený. Celkové náklady rekonstrukce, pokud by ji dělala firma Cihlička, budou:

250 000 Kč cena rekonstrukce + 600 000 Kč (= 30 × 20 000 Kč) ztráta tržeb za 30 dní = 850 000 Kč

Celkové náklady rekonstrukce, pokud by ji dělala firma Cementík, budou: 450 000 Kč cena rekonstrukce + 300 000 Kč (= 15 × 20 000 Kč) ztráta tržeb za 15 dní = 750 000 Kč

Pan Šetrný by si měl vybrat firmu Cementík. I když zaplatí za rekonstrukci víc, jeho celkové náklady budou o 100 000 Kč nižší, protože kratší doba rekonstrukce bude spojena s menší ztrátou tržeb.

Řešení úkolu 14

Náklady na nákup učebnic, skript, sešitů, psacích potřeb a dalších pomůcek, náklady na přepravu do místa školy a náklady na ubytování, v případě, že student nestuduje v místě bydliště. K tomu je potřeba připočítat náklady příležitosti: výdělek, který by student mohl mít ze zaměstnání anebo podnikání, kdyby nestudoval, ale pracoval – tedy vydělával peníze.

Řešení úkolu 15

Cestovní kanceláře chtějí, aby jim klienti zaplatili co nejdříve, protože pak už nehrozí nebezpečí, že by se rozhodli pro zájezd od konkurenční cestovky. Prodávát zájezdy se slevami v nabídce First Minute se cestovním kancelářím vyplácí, protože peníze od klientů, které mají k dispozici na svých účtech, mohou použít na zaplacení záloh hotelům a v konečných tržbách jsou pak nižší prodejní ceny kompenzovány výnosy z úroků, kterými jsou úročeny jejich vklady vytvořené z peněz zaplacených řadu měsíců předem.

Řešení úkolu 16

Cílem velkých slev u nabídek Last Minute je minimalizovat počet neprodaných zájezdů. Ceny jsou někdy skutečně sníženy až na úroveň, která cestovním kancelářím ani nepokryje jejich náklady. Proč to cestovky dělají? Protože ztráta za neprodaný zájezd by byla ještě vyšší. Cestovní kanceláře upřednostní možnost snížit ztrátu prodejem zájezdů za ceny pod úrovní nákladů. I když tím nedosáhnou zisku, mohou alespoň snížit ztrátu.

Řešení úkolu 17

- a) Tržby bank tvoří především přijaté úroky z poskytnutých úvěrů (půjček) bank a poplatky za poskytované bankovní služby.
- b) Náklady bank tvoří úroky vyplacené vkladatelům, platby za pronájem či koupi bankovních budov, nákup počítačů, formulářů, mzdy zaměstnanců banky, platby za elektřinu apod.

Řešení úkolu 18

HDP České republiky za rok 2017 byl 5 045 mld. Kč. Je to hodnota HDP vyjádřená v běžných cenách (b. c.), tedy v cenách roku, kdy se produkt zjišťoval. HDP v b. c. nazýváme HDP nominální.

Řešení úkolu 19

Obrat zahraničního obchodu je součtem hodnoty vývozu zboží a služeb z České republiky do zahraničí, a dovozu zboží a služeb ze zahraničí do České republiky.

Řešení úkolu 20

- a) V roce 2017 byl obrat zahraničního obchodu ČR v hodnotě 7990 mld. Kč na úrovni cca 158 procent hodnoty HDP ČR za tento rok⁶.
- b) Hodnota 158 % potvrzuje skutečnost, že ČR je skutečně otevřenou ekonomikou vůči zahraničí. Do HDP se nezahrnuje obrat zahraničního obchodu, ale jenom hodnota čistého vývozu, tedy vývoz po odečtení dovozu.

Řešení úkolu 21

- a) Inflace je zvýšení celkové cenové hladiny v ekonomice = zvýšení celkové úrovně cen statků a služeb.
- b) V důsledku inflace dochází k tomu, že za stejnou sumu peněz lze koupit méně zboží. Klesá tedy kupní síla peněžní jednotky, u nás koruny. Proto lidé někdy definují inflaci jako „znehodnocení peněz“. To ale není správná definice. Inflace je růst cenové hladiny, který vyvolává pokles kupní síly peněz.
- c) Průměrná míra inflace za rok 2017 v ČR byla 2,5%.

Řešení úkolu 22

- a) Deflace je pokles celkové cenové hladiny.
- b) Deflace není ekonomy vnímána pozitivně. I když jednotliví spotřebitelé mohou mít z poklesu cen radost, z makroekonomického pohledu – z pohledu na ekonomiku jako celek – je deflace skutečně „hrozbou“. Nevzniká totiž jen tak, sama od sebe, ale je výsledkem určitých procesů, které ekonomice neprospívají. Jedním z možných negativních důsledků deflace je to, že lidé mohou – vlivem poklesu cen – očekávat pokračování tohoto procesu, a začnou odkládat své nákupy. A když lidé málo nakupují, firmám se snižují tržby a zisky a ekonomika začne zadržávat asi jako motor, kterému dochází benzín. Lze to ilustrovat na následující případové studii⁷:

⁶ Jenom pro zajímavost uvedme, že například v USA tvořil v roce 2017 obrat zahraničního obchodu cca 28 % hodnoty HDP. To znamená, že navzdory obrovskému americkému obratu zahraničního obchodu (cca 5232 mld. USD) se americká ekonomika jeví jako uzavřená vůči zahraničí.

⁷ Řešení úkolu 22 vychází z textu: Hrbková, Jana a kol. *Společenské vědy pro techniky*. Praha: Grada Publishing, 2015, s. 56-58. Autorem uvedené případové studie je spoluautor knihy Petr Disman.

Dopad deflace na hospodářský růst

Představme si fiktivní situaci, kdy ve Francii krachují banky, v novinách čteme o rostoucí nezaměstnanosti ve Velké Británii, a televizní zprávy jsou plné reportáží o začínající recesi v Německu. Informace o nepříznivém ekonomickém vývoji v zemích západní Evropy jsou ve všech českých médiích. Rodina Chytráčkových se kvůli obavám z případné hospodářské krize rozhodne omezit své výdaje a začne šetřit. Chytráčkovi tedy výrazně zredukuje nákupy oblečení, rozhodnou se, že letos nepojedou na dovolenou a že si nekoupí nové auto. Pokud své výdaje výrazně omezí nejen Chytráčkovi, ale i jiné domácnosti, firmy a státní instituce, začnou prodejci oblečení, zájezdů, aut a dalšího zboží a služeb snižovat ceny, aby prodali alespoň něco a nezkrachovali. Dojde tedy k poklesu celkové cenové hladiny – deflaci. Následně si Chytráčkovi uvědomí, že když s nákupem auta ještě počkají, bude za čas, při klesajících cenách, výrazně levnější. Podobně bude vzniklou situaci vnímat i výrobce nábytku, firma České prkýnko s. r. o., která snižování cenové hladiny promítne do svého plánování. Kvůli očekávání dalšího poklesu cen se firma rozhodne odložit plánovanou výstavbu nové výrobní haly. Podívejme se, pro ilustraci, jaký dopad by mohla mít deflace na náklady spojené s výstavbou výrobní haly: Pokud by při dnešních cenách stála výstavba haly 10 mil. Kč, při deflaci, například při poklesu cenové hladiny o 2 %, by výstavba stejné haly za rok stála o 200 000 Kč méně, tedy 9,8 mil. Kč $[10\,000\,000 (1 - 0,02)^1]$. O 2 % by totiž za rok klesla cena stavebního materiálu, práce, pohonných hmot, technologií a dalších nákladů na výstavbu haly. Pokud by deflace ve výši 2 % zůstala konstantní, za pět let by už výroba stejné haly stála pouze 9 039 208 Kč $[10\,000\,000 (1 - 0,02)^5]$, tedy téměř o 1 mil. Kč méně. Odložení výstavby výrobní haly firmou České prkýnko však ve skutečnosti neznamená pouze odložení navýšení výrobní kapacity a možnosti vyrábět a prodávat více výrobků; znamená také odložení zakázky pro stavební firmu, která by halu stavěla, odložení odběru většího množství dřeva od dodavatelů a odložení vzniku nových pracovních míst v nově postavené hale.

Jak vidíme, deflace, původně vyvolaná obavami z hospodářské krize, se sama může stát brzdou ekonomického růstu a příčinou recese⁸.

⁸ Ekonomický růst znamená meziroční zvyšování hodnoty HDP. Recese je naopak pokles HDP.

Pracovní sešit je nedílnou součástí nového vzdělávacího programu
**Informační média - rozvoj kritického myšlení v závislosti
na druhu dostupných informací, porozumění médiím**
který je vytvořen v rámci projektu financovaného z OP VVV:
„Informace pro rozvoj demokratické společnosti“,
reg. č. CZ.02.3.68/0.0/0.0/16_032/0008181.

Autor: Jana Hrbková

I | R
D | S

INFORMACE
PRO ROZVOJ
DEMOKRATICKÉ
SPOLEČNOSTI

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

